

IQTISODIY TERMINLARNI TARJIMA QILISHDA EKVIVALENTLIK VA MOSLASHUV MUAMMOLARI

Mahmudova Dilyoraxon Yodgorbek qizi
ADCHTI 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiy terminlarni tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan ekvivalentlik va moslashuv muammolari tahlil qilinadi. Iqtisodiy va moliyaviy terminologiya o‘ziga xos murakkab tizim bo‘lib, unda har bir termin aniq tushuncha va funksional yuklamaga ega. Tarjima jarayonida esa bu terminlarning boshqa tilga to‘g‘ri va adekvat o‘g‘irilishi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Maqolada to‘liq, qisman va nol ekvivalentlik tushunchalari yoritilib, ularning iqtisodiy terminologiyadagi o‘rni ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, terminlarni tarjima qilishda qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar, jumladan transliteratsiya, izohli tarjima, kalkalash va funksional moslashuv usullari tahlil qilinadi. Amaliy misollar asosida ayrim ingliz tilidagi iqtisodiy terminlarning o‘zbek tiliga tarjimasidagi muammolar ochib beriladi. Tadqiqot natijasida iqtisodiy terminlarni tarjima qilishda nafaqat lingvistik, balki konseptual va sohaviy bilimlarning ham muhimligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy termin, tarjima, ekvivalentlik, moslashuv, funksional moslashuv, konseptual moslashuv, terminologiya, moliyaviy terminlar

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы эквивалентности и адаптации при переводе экономической терминологии. Экономическая и финансовая терминология представляет собой сложную систему, в которой каждый термин обладает определённым понятийным и функциональным значением. В процессе перевода одной из актуальных задач является обеспечение точной и адекватной передачи этих терминов на другой язык. В статье анализируются полная, частичная и нулевая эквивалентность, а также их роль в экономической терминологии. Рассматриваются основные переводческие стратегии, включая транслитерацию, описательный перевод, калькирование и функциональную адаптацию. На основе практических примеров раскрываются трудности перевода отдельных экономических терминов с английского языка на узбекский. Делается вывод о том, что успешный перевод требует не только лингвистических знаний, но и глубокого понимания предметной области.

Ключевые слова: экономическая терминология, перевод, эквивалентность, адаптация, функциональная адаптация, концептуальная адаптация, терминология, финансовые термины

Abstract: This article analyzes the problems of equivalence and adaptation in the translation of economic terminology. Economic and financial terminology represents a complex system in which each term carries a specific conceptual and

functional meaning. One of the major challenges in translation is to ensure the accurate and adequate rendering of these terms into another language. The article examines full, partial, and zero equivalence and their role in economic terminology. It also discusses key translation strategies such as transliteration, descriptive translation, calque, and functional adaptation. Based on practical examples, the difficulties of translating certain English economic terms into Uzbek are highlighted. The study concludes that successful translation of economic terminology requires not only linguistic competence but also deep conceptual and domain-specific knowledge.

Key words: economic terminology, translation, equivalence, adaptation, functional adaptation, conceptual adaptation, terminology, financial terms

Bugungi globallashuv jarayonida iqtisodiy va moliyaviy axborot almashinuvi keskin ortib bormoqda. Bu esa turli tillar o'rtasida iqtisodiy terminologiyani aniq va to'g'ri tarjima qilish zaruratini kuchaytirmoqda. Iqtisodiy terminlar oddiy leksik birliklardan farqli ravishda aniq ilmiy tushunchalarni ifodalaydi va ular noto'g'ri tarjima qilinganda mazmun buzilishi mumkin.

Tarjima jarayonida eng muhim muammolardan biri bu **ekvivalentlik** va **moslashuv** masalasidir. Har bir termin uchun boshqa tilda to'liq mos keluvchi birlik topish har doim ham imkoni bo'lmaydi. Shu sababli tarjimon turli strategiyalardan foydalanishga majbur bo'ladi.

Iqtisodiy terminlarni tarjima qilish jarayoni nafaqat lingvistik, balki konseptual va funksional jihatdan ham murakkab hisoblanadi. Har bir iqtisodiy termin o'zida ma'lum bir nazariy tushuncha, iqtisodiy model yoki amaliy mexanizmni mujassam etadi. Shu sababli tarjima jarayonida faqat leksik moslikni ta'minlash yetarli emas, balki termin ortidagi mazmuni to'g'ri anglash va qayta ifodalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekvivalentlik muammolarining chuqur tahlili

To'liq ekvivalentlikning nisbiyligi. Nazariy jihatdan to'liq ekvivalentlik mavjud deb qaraladi, ammo amaliyotda bu nisbiy tushuncha hisoblanadi. Masalan:

- *Inflation* → *inflyatsiya*
- *Bank* → *bank*

Birinchi qarashda bu terminlar to'liq mos keladigandek tuyuladi. Biroq turli mamlakatlar iqtisodiy tizimida "inflyatsiya" tushunchasining hisoblash metodlari, tarkibi va iqtisodiy ta'siri farq qilishi mumkin. Demak, termin bir xil bo'lsa-da, uning konseptual qamrovi turlicha bo'lishi ehtimoli mavjud. **Qisman ekvivalentlik va semantik kengayish.** Qisman ekvivalentlik iqtisodiy tarjimada eng ko'p uchraydigan holatdir. Bu yerda termin tarjima qilinadi, lekin uning barcha semantik komponentlari to'liq aks etmaydi.

Masalan: *Capital* → kapital

Bu termin quyidagi ma’nolarda ishlatiladi: moliyaviy kapital, ustav kapitali, inson kapitali. O‘zbek tilida esa “kapital” so‘zi mavjud bo‘lsa-da, har bir kontekstda aniqlashtirish talab qilinadi. Aks holda noto‘g‘ri talqin yuzaga keladi. **Nol ekvivalentlik va terminologik bo‘shliq.** Zamonaviy iqtisodiyotda paydo bo‘layotgan yangi tushunchalar ko‘pincha boshqa tillarda tayyor ekvivalentga ega emas.

Misollar:

- *Hedging*
- *Leverage*
- *Derivatives*

Bunday terminlar uchun tarjimon quyidagi muammoga duch keladi: yangi termin yaratish, mavjud so‘z orqali izohlash, asl shaklni saqlab qolish.

Masalan: *Hedging* → riskni kamaytirish strategiyasi (izohli tarjima)

Moslashuv jarayonining murakkabliklari. Konseptual moslashuv muammolari.

Konseptual moslashuv termin ortidagi tushunchani boshqa til tizimiga moslashtirishni anglatadi. Bu ayniqsa turli iqtisodiy tizimlarga ega davlatlar o‘rtasida muhim hisoblanadi. Masalan: *Mortgage*. Bu termin ingliz tilida bank orqali uzoq muddatli ipoteka kreditini anglatadi. O‘zbek tilida “ipoteka krediti” mavjud bo‘lsa-da, uning ishlash mexanizmi, foiz tizimi va huquqiy asoslari to‘liq mos kelmasligi mumkin. Shu sababli, termin tarjima qilinadi, lekin tushuncha to‘liq moslashmaydi. Bu esa konseptual nomuvofiqlikni yuzaga keltiradi.

Funksional moslashuvning zaruriyati. Ba’zi hollarda terminni aynan tarjima qilish emas, balki uning funksiyasini saqlab qolish muhimroq bo‘ladi. Masalan: *Outsourcing* So‘zma-so‘z tarjima qilish qiyin. Shuning uchun: → tashqi xizmatlardan foydalanish

Bu yerda terminning:

- iqtisodiy vazifasi
- amaliy qo‘llanishi

saqlab qolingan.

Kontekstning hal qiluvchi roli. Iqtisodiy terminlar ko‘pincha kontekstga bog‘liq holda turli ma’nolarda ishlatiladi. Bu esa tarjimada qo‘shimcha murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Masalan:

- Market
- bozor
- bozor muhiti
- savdo tizimi
- Interest
- foiz (moliyaviy)

- manfaat (umumiy ma'no)

Agar tarjimon kontekstni e'tiborga olmasa, noto'g'ri tarjima yuzaga keladi.

Iqtisodiy va moliyaviy terminologiyani tarjima qilishda qo'llaniladigan strategiyalar turli lingvistik, madaniy va funksional omillarga bog'liq. Har bir usulning o'z afzalliklari va cheklovlari mavjud bo'lib, ularni to'g'ri tanlash tarjimaning sifatini belgilaydi.

Transliteratsiya va uning chegaralari. Transliteratsiya — bu manba tilidagi terminning shaklini saqlagan holda uni qabul qiluvchi til grafikasi asosida yozish usulidir. Bu usul, ayniqsa, global iqtisodiy terminlar tez sur'atlarda kirib kelayotgan sharoitda juda qulay hisoblanadi.

Masalan:

- *Inflation* → **inflyatsiya**
- *Audit* → **audit**

Transliteratsiyaning asosiy afzalligi — tezkorlik va xalqaro uyg'unlikdir. Bu orqali turli mamlakat mutaxassislari o'rtasida terminologik birlik ta'minlanadi. Ayniqsa, ilmiy maqolalar, xalqaro hisobotlar va moliyaviy hujjatlarda bu usul keng qo'llaniladi.

Biroq ushbu strategiyaning muhim kamchiliklari ham mavjud:

- termin mohiyati keng omma uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin;
- tilning ichki resurslari rivojlanmaydi;
- milliy terminologiya tizimi zaiflashadi.

Shu sababli transliteratsiya ko'proq professional doira uchun mos bo'lib, ommaviy matnlarda ehtiyotkorlik bilan qo'llanishi lozim.

Kalkalash va uning xavflari. Kalkalash (so'zma-so'z tarjima) — bu manba tilidagi terminning tarkibiy qismlarini bevosita tarjima qilish orqali yangi termin yaratishdir.

Masalan: *Gross domestic product* → **yalpi ichki mahsulot**

Bu usulning asosiy afzalligi — terminning ichki tuzilishini saqlab qolish va tushunchani aniq ifodalashdir. Shu bois rasmiy hujjatlar, qonunchilik matnlari va akademik ishlarda keng qo'llaniladi.

Ammo noto'g'ri yoki mexanik kalkalash quyidagi muammolarga olib keladi:

- sun'iy va noqulay terminlar paydo bo'ladi;
- semantik mos kelmaslik yuzaga keladi;
- terminning asl ma'nosi buzilishi mumkin.

Masalan, ba'zi inglizcha terminlarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish ularning iqtisodiy mazmunini to'liq ochib bera olmaydi. Shu sababli kalkalash jarayonida nafaqat til, balki tushuncha ham chuqur tahlil qilinishi zarur.

Izohli tarjimaning afzalliklari. Izohli tarjima — bu termini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti mavjud bo‘lmagan hollarda uning mazmunini izohlash orqali tarjima qilishdir. Bu usul ayniqsa “nol ekvivalentlik” holatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan: *Freelance* → **mustaqil ishlovchi shaxs**

Izohli tarjimaning afzalliklari:

- terminning mazmuni to‘liq ochib beriladi;
- o‘quvchi uchun tushunarlik darajasi oshadi;
- yangi tushunchalarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirish imkonini beradi.

Biroq kamchiliklari ham mavjud: matn hajmi ortadi, ilmiy va rasmiy matnlarda ortiqcha tafsilot paydo bo‘lishi mumkin, terminning ixchamligi yo‘qoladi. Shu sababli izohli tarjima ko‘proq o‘quv-uslubiy materiallar, darsliklar va ommabop matnlarda samarali hisoblanadi. Amaliy tarjimada ko‘pincha birgina usul yetarli bo‘lmaydi. Shu bois tarjimonlar turli strategiyalarni kombinatsiyalash orqali optimal natijaga erishadilar.

Masalan:

- transliteratsiya + izoh (*blockchain* — *blokcheyn*, ya’ni ma’lumotlar zanjiri texnologiyasi)

- kalkalash + moslashuv
- transliteratsiya + qisqartirish

Aralash yondashuvning ustunliklari:

- aniqlik va tushunarlik muvozanati ta’minlanadi;
- terminologik moslashuv osonlashadi;
- turli auditoriyalar uchun mos variant yaratiladi.

Bu yondashuv zamonaviy tarjima amaliyotida eng samarali strategiyalardan biri hisoblanadi.

Yuqori malakali tarjimon nafaqat tarjima qiladi, balki terminologiyani shakllantirish jarayonida ham faol ishtirok etadi. Iqtisodiy va moliyaviy terminologiyani tarjima qilish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u lingvistik, konseptual va funksional omillar uyg‘unligini talab etadi. Transliteratsiya, kalkalash, izohli tarjima va aralash strategiyalar har biri ma’lum vaziyatlarda samarali bo‘lishi mumkin, biroq ularni to‘g‘ri tanlash tarjimonning bilim va tajribasiga bog‘liq.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida yangi terminlarning paydo bo‘lishi tarjima jarayonini yanada murakkablashtirmoqda. Shu bois terminologik standartlashtirish, ilmiy asoslangan yondashuv va tarjimon kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda iqtisodiy terminologiyani tarjima qilishda integratsiyalashgan yondashuv — ya’ni lingvistika, iqtisodiyot va texnologiya uyg‘unligi asosiy yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Newmark P. *A Textbook of Translation*.
2. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*.
3. Nida E. *Toward a Science of Translating*.
4. Vinay J.P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English*.
5. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
6. Abdurahmonov G‘. *Tilshunoslik asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
7. Rahmatullayev Sh. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. – Toshkent: Fan, 2006.
8. Ne‘matov H. *Terminologiya asoslari*. – Toshkent: Fan, 2012.
9. To‘xtasinov I. *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Universitet, 2015.
10. Mahmudov N. *Til va nutq madaniyati*. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2013.
11. Yo‘ldoshev B. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. – Toshkent, 2011.
12. Jo‘rayev N. *Ilmiy uslub va terminologiya*. – Toshkent, 2014.
13. Xolmonova Z. *Lingvistik tadqiqot asoslari*. – Toshkent, 2018.
14. Sodiqov Q. *O‘zbek tilshunosligi masalalari*. – Toshkent, 2009.
15. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti. *O‘zbek tilining zamonaviy terminologiyasi*. – Toshkent, 2020.
16. O‘zbekiston Milliy universiteti nashri. *Tarjima nazariyasi bo‘yicha o‘quv qo‘llanma*. – Toshkent, 2019